

manipulation techniques of forming and eventually structuring the procedure by manipulating the levels, types, procedures and so on.

Keywords: *manipulation, social and individual image, Gender Features, age qualification, discrimination, competition.*

УДК 316.77 (02)

А. М. Щербина

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

**МЕТАРЕГУЛЯЦІЯ ЯК ЧИННИК САМОРОЗВИТКУ НОМО SAPIENS:
ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ
ВИМІРИ**

Накопичені в розвідках з проблем соціокультурної регуляції теорії та концепції слугують обґрунтуванню можливості утворення нового, перспективного напрямку – дослідження сфери метарегуляції в екзистенційному, соціокультурному, соціоекологічному існуванні людини. Доводиться продуктивність використання у філософсько-антропологічному з'ясуванні метарегуляції методологічних уявлень про її синергійний, багаторівневий, флуктуаційний та біфуркаційний характер. Саме такий підхід дає можливість зрозуміти метарегулятивний механізм саморозвитку Ното Sapiens. Обґрунтовується поняття контррегуляції. Сформульовані завдання розробки типологізуючого підходу до вивчення системи метарегулятивів.

Ключові слова: *метарегулятив, метарегуляція, контррегуляція, формування людини, саморозвиток людини, олюднення, алгоритми людської діяльності, цінності, смисли, переконання.*

В останні роки у сфері філософсько-антропологічного та філософсько-культурологічного пізнання значного розвитку набувають теоретичні дослідження з проблем соціокультурної регуляції життєдіяльності людини та соціуму. У витоків цього напрямку теоретичних досліджень було небагато праць. Це, перш за все, піонерська праця І. Бобневої [2] та словникова розробка А. Флієра [7].

Прикладом сучасних успішних розвідок у цьому напрямі є фундаментальна праця В. Д. Плахова. Феномен соціокультурної регуляції цей автор осмислює крізь категорії норми та відхилення в суспільній життєдіяльності. Розкрито розмаїття теоретичних підходів до вивчення сфери регуляції людської діяльності, її соціально-онтологічний, культурно-нормативний та екзистенціально-особистісний зміст. Усе це дає автору підстави для з'ясування комплексу знань з проблем соціокультурної регуляції як нової наукової галузі – соціальної етології [4].

У монографії А. Щербини розкрито зміст життєдіяльності суспільства в якості сфери соціокультурної регуляції, визначені поняття соціокультурних регулятивів та соціокультурної регуляції, розглянуті мовні та позамовні форми їх функціонування, доведений їх системний характер та особливості виявлення в сучасних технологіях масової комунікації [8]. Водночас у цій праці, що віддзеркалює результати цілеспрямованого багатовимірного дослідження проблеми, заперечується підхід В. Плахова. Проте доводиться, що, з одного боку, зміст соціально-етологічного знання не вичерпується проблематикою соціокультурної регуляції. З іншого боку, теорія соціокультурної регуляції має методологічні функції як у сфері відображення соціальної поведінки людини (соціальної етології), так і в багатьох інших галузях соціально-гуманітарного знання (теорії соціальної комунікації, теорії масової культури, теорії засобів масової комунікації, публік релейшнз, лінгвістиці та філології, теоріях та технологіях прикладної психології тощо).

Отже, накопичено деякий обсяг концептуальних підходів, сформульовані визначення провідних понять, які слугують подальшому вдосконаленню загальнотеоретичних підходів та опрацьовуються в прикладних дослідженнях з вивчення соціокультурних регулятивних механізмів творчої, інтелектуальної, художньо-естетичної, виховної, навчальної діяльності тощо.

Наявний у цій галузі на сьогодні науковий матеріал дає можливість для обґрунтування пов'язаної, і водночас принципово нової наукової проблематики. Формулювання перспективних завдань вивчення цієї сфери дає підстави для ствердження, що на сьогодні є можливим утворення нового, перспективного напрямку людинознавчих та культурознавчих досліджень. Таким напрямком ми вважаємо дослідження сфери метарегуляції в людському екзистенційному, соціальному, культурному, соціоекологічному існуванні. У чому полягає зміст та сутність цієї проблематики?

Накопичені наукові матеріали з вивчення механізмів соціокультурної регуляції, крім інших результатів, дають можливість дійти безпосередніх висновків щодо їх неодномірності. Безліч соціокультурних регулятивів характеризуються принципово різною значущістю та впливовістю у процесах організації та самоорганізації як індивідуального людського життя, так і соціальної життєдіяльності. Соціокультурні регулятиви, з погляду їх ролі в поведінці людини як інформаційної істоти, – це програми, алгоритми її вчинків.

Так само, як є вчинки значущі і незначущі, є регулятиви «сильні» та «слабкі», обов'язкові для виконання та необов'язкові, незаперечні та такі, що заперечуються суб'єктом. Саме «сильні» регулятиви з погляду системного підходу до вивчення сфери соціокультурної регуляції людської діяльності і повинні отримати назву метарегулятивів. Метарегулятив і регулятив пов'язані аналогічно зв'язку системи і надсистеми. Тобто метарегулятив – це «надрегулятив», суперрегулятив, який має надзвичайне значення у впливі на людину, прийнятті нею рішень, організації окремої дії та системного процесу

діяльності тощо. Метарегулятив заслугує на свою назву в тому випадку, коли він «панує», коли він підкорює собі більш «слабкі», хоча і значущі регулятиви, відмінює їх, вимагає від людини відмови від них.

Зрозуміло, що нам не належить відкриття факту існування «сильних» регулятивів. Вони тисячоліття відомі людству як «кредо», «принципи», «ідеали», «цінності», «переконання», «смысл», «мета» тощо. Метарегулятивний характер мають і переконання, віра, мрії, надії, сподівання тощо. Метарегулятивні функції виконують також людські пристрасті, захоплення.

Виокремлені форми та сфери метарегуляції вивчаються етикою, релігієзнавством, політологією, прикладною психологією тощо. Але її цілісної філософсько-антропологічної та філософсько-культурологічної теорії поки що не існує. Проте розв'язання проблеми метарегуляції у її теоретико-комунікаційних, загально-культурологічних, лінгвістичних аспектах започатковано низкою авторів. Так, на існування в людській комунікативній діяльності специфічних метарегулятивів, які виконують функції, що якісно відрізняються від функцій звичайних регулятивів, звертає увагу А. Романов: «Програмуючі регулятиви здатні впливати на перспективну поведінку особистості, генеруючи спонукальні (директивні) регулятиви, а також утворювати метарегулятиви на зразок «фільтра сприйняття», що розділяє негативні сприйняття, переживання» [6, 188 – 192]. А. Романов називає себе засновником авторської школи динамічної (регулятивної) моделі діалогу. На його погляд, механізмом утворення метарегулятивів є їх угруповання, кількісне об'єднання. У результаті виникають три типи регулятивів: категоріальні (або програмні), стратегічні та асоціативні.

Спираючись на підходи А. Романова, поняття метарегулятиву з погляду теорії мовленнєвої комунікації розкриває Н. Білоус. «Регулятив у неузгодженій інтеракції завжди віддзеркалює результати мовленнєвої поведінки опонентів конфліктного дискурсу і спосіб репрезентації впливу опонентів один на одного... Діалогічні регулятиви взаємодіють один з одним згідно зі «сценарієм» розгортання функціонально-семантичного уявлення типового спілкування, утворюючи регулятивну інформацію про регулятиви, тобто утворюючи метарегулятиви... Таким чином утворюється комплексна система взаємопов'язаних регулятивів та метарегулятивів, які може використати опонент у процесі конфліктного дискурсу» [1, 37]. Але, виходячи із матеріалу, поданого в цитованій нами праці, стає зрозумілим, що тлумачення поняття регулятива діяльності у філологічному його значенні дуже відрізняється від філософсько-антропологічного та філософсько-культурологічного. Н. Білоус визначає регулятиви як «низку функціонально-прагматичних одиниць... призначених вирішувати конкретні комунікативні завдання в конфліктній мовленнєвій інтеракції, що реалізується в дискурсивних утвореннях, розбудованих у відповідності до функціонально-семантичних подань конфлікту» [1, 7]. Отже, у цій праці надаються приклади регулятивів у таких їх формах, що відповідають авторській концепції. А саме, виділяються діалогові репліки в конфліктному

дискурсі, що мають принизливо-емоційний характер або провокують його суб'єктів на загострення суперечки: «Ви дурень з писаною торбою», «А ви... справжній гусак», «Що ви так розкудкудакались?» (М. Гоголь), і т. д. [1, 7 – 9]. Зрозуміло, що будь-яка лайка має регулятивний вплив на співучасників комунікативної інтеракції. Але феномен та поняття соціокультурної регуляції не вичерпуються експресивними репліками в спілкуванні.

Навпаки, регулятиви діяльності в широкому смислі слова присутні не тільки в мовленні, тим більше ні в якому разі не тільки в конфліктній мовленнєвій діяльності, а в усіх формах соціокультурної комунікації. Регулятиви не є атрибутами тільки вербальної мови, а є змістовним елементом будь-якого виду мов. У кожній відокремленій комунікативній «одиниці» культури (знаку) містяться регулятиви.

Регуляція в широкому значенні цього слова – складний і багаторівневий процес забезпечення функціонування складної системи (Н. Вінер, 1956). У вимірі системного підходу «регулятив» – один із елементів, який в межах процесу функціонування системи є конкретним засобом сприяння гомеостазису, налагодження системної рівноваги. Тобто, на наш погляд, «регулятив діяльності» – це окремий алгоритм, програма, свідомий чи несвідомий орієнтир не стільки цілісного процесу діяльності, скільки її умовно відокремленого акту, поєднаний в нероздільний комплекс із засобами її виконання. Часто вживаний культурологічний термін «регулятиви людської діяльності» позначає всю систему внутрішніх та зовнішніх механізмів, за допомогою яких забезпечується ефективне здійснення людської діяльності як цілісного процесу. Це складний комплекс біофізіологічних, нейрофізіологічних, нейропсихічних, а також соціокультурних засобів, що слугують тому, щоб людська діяльність обмежувалась в просторі та часі гомеостатичними алгоритмами, нормами, програмами, технологіями тощо. Отже, як вже було нами показано раніше, «похідний термін «соціокультурні регулятиви людської діяльності» позначає безліч правил, обмежень, заборон та дозволів, що створюються суспільством у процесі його історичного розвитку та засвоюються людиною під час її соціалізації та окультурювання, серед яких є суто індивідуальні і загальносоціальні, усвідомлювані та неусвідомлювані; такі, що виникли стихійно, та такі, що створюються цілеспрямовано, і така ж безліч засобів комунікації, які є матеріальними носіями цих регулятивів» [8, 21].

Розмаїття історико-культурного матеріалу, що вже залучений у дослідження сфери метарегулятивів (під їх різними назвами та «псевдонімами») обумовлює й строкатість методологічних підходів, що актуалізуються представниками різних галузей людинознавства та культурології.

Історико-еволюційний, «кількісно-ступеневий» підхід, приклад якого буде розглянутий нами нижче на матеріалі публікацій одного з представників культурології ближнього зарубіжжя, відстежується в працях багатьох зарубіжних та вітчизняних культурологів, істориків культури, етнокультурологів,

представників праксеології тощо. Він обумовлений конкретними завданнями з еволюційного або історичного дослідження процесів утворення та вдосконалення практичних вмій, технік, технологій, методів та методик людської діяльності.

Проте у галузі гносеології, методології, логіки, епістемології, когнітивної психології, когнітивної соціології на перший план висувуються завдання усвідомлювання змісту пізнавальних метарегуляторів людської діяльності (теорій, концепцій, картин світу, когнітивних образів тощо) як розмаїття форм пізнання об'єкта як такого, зазвичай без врахування його значення для життєдіяльності суб'єкта. Такій підхід побудований на фактичному (не обов'язково відкрито маніфестованому) переконанні, що об'єкт є «головним» фактором або елементом у людській діяльності.

У теоретичних напрямках, об'єднаних аксіологічними орієнтаціями, переважають завдання усвідомлювання змісту метарегуляторів людської діяльності як ціннісного ставлення до об'єкта. Цей підхід побудований на обґрунтуванні ідей провідної ролі суб'єкта, його потреб, інтересів, прагнень, втілених у світоглядних, методологічних та технологічних принципах організації як пошуково-пізнавальної, так і практично-перетворювальної активності.

«Особистісно зорієнтований» напрям утворений вельми неоднорідними за характером форм відображення метарегуляторної проблематики та змістом теоретичних концепцій філософськими течіями та науковими школами, в межах яких висвітлюються проблеми сутності суб'єкта діяльності, а відтак утворюються розмаїті образи людини, основним змістом та способом життєдіяльності якої є самореалізація в соціокультурному середовищі. Це розмаїті концепції психоаналізу, філософські концепції екзистенціальної та персоналістської орієнтації, психологія та соціологія особистості, когнітивна психологія особистості тощо.

У культурологічному дослідженні сутності регуляторів та метарегуляторів звертає на себе увагу концепція Є. Режабека. Цей автор визначає культуру як систему метарегуляторів, які організують усі види людської діяльності. У свою чергу, метарегулятори складають «апаратне оснащення колективної свідомості», що забезпечує ефективність індивідуальної свідомості, яка керує діяльністю людини. У цьому «апаратному оснащенні» Є. Режабек виділяє три рівні. Вищий рівень складається з надіндивідуальних метарегуляторів (світоглядних суспільних смислів). Надіндивідуальні метарегулятори доступні свідомості тільки тоді, коли вони реалізуються у планах, поняттях, когнітивних формах, з яких утворюється середній рівень метарегуляторів. Найбільш розгорнутим є нижній рівень культури, утворений системою культурних артефактів. В артефактах реалізується предметна діяльність людини, яка намагається пристосувати довкілля до власних потреб. Три поєднаних рівня метарегуляторів еволюціонують, об'єднуючись принципами самоорганізації. «Світоглядні смисли, що утворюють культуру – це сфера смислопокладання

людських репрезентацій, яка є системою по-різному виявлених надіндивідуальних регулятивів людської поведінки. Сміслові регулятиви втілені у когнітивних формах як вербальної, так і довербальної свідомості, і відтак підлягають емпіричному аналізу та описуванню» [5, 6].

Теоретичний підхід до проблеми з'ясування багаторівневого характеру сфери культурних метарегулятивів та їх ролі в еволюції людства набагато раніше був сформульований С. Кримським. Ззовні логіка його розмислу сприймається як подібна до концепції Є. Режабека. С. Кримський стверджує, що процес олюднення розділяється на три історичних ступені: гомінізацію, сапієнтацію та персоніфікацію. На шляху еволюційного розвитку здійснюється перехід від працеподібної діяльності, синпрактичного (вплетеного у конкретно-дієву ситуацію) мислення, елементарного використання символів до соціокультурної трудової та комунікативної регуляції, та до становлення особистості як «найадекватнішого свого виразу». При цьому в добу формування електронної цивілізації «щільність соціальних зв'язків та масових комунікацій зростає настільки, що у людей виникає можливість, котра дотепер була притаманна лише вождям, пророкам та геніям. Це можливість особистої репрезентації собою цілої культури, епохи, нації, тобто утвердження себе як світової чи монадної особи» [3, 40].

Отже, ми бачимо, що «ступеневі» підходи до з'ясування сутності метарегуляції та її ролі в еволюційному саморозвитку людини, сформульовані С. Кримським і Є. Режабеком, є принципово різними. У концепції Є. Режабека описується складна система культурної метарегуляції, якою охоплені усі види людської діяльності. Культурна еволюція людства є чинником накопичення нових метарегулятивів, які доповнюють ті, що розвинулись на попередніх ступенях. Роль рушія культурної еволюції виконує діяльність з утворення культурних артефактів, тобто культуротворча, креативна діяльність людства в неопосередкованій, предметній її формі. Отже, на перший план у цій концепції висунуте кількісне уявлення про олюднення та становлення метарегуляції як складної системи, якій властиві загальні принципи самоорганізації. У системі метарегуляції при такому підході велике значення має накопичення, збереження, повторюваність, наслідування метарегулятивів.

Концепція С. Кримського, навпаки, висуває на перший план уявлення про якісний, флуктуаційний та біфуркаційний розвиток людства на шляху сапієнтизації. Кількісний розвиток культури відбувається, але його суттєвим рушієм є стрибки або флуктуації смислів, які людина надає своєму існуванню. За таким поглядом, метарегуляція не еволюціонує поступово, а зазнає якісних біфуркацій, які віддзеркалюються і на потребнісно-емоційному, і на когнітивно-ментальному, і на практично-артефактному рівнях культурного процесу. Отже, система метарегуляції при такому її з'ясуванні вже повинна тлумачитися не просто як складна система, що еволюціонує, а як система синергійна, складна та багаторівнева. У цьому випадку вона може і не мати загальних принципів

самоорганізації її виокремлених рівнів існування. Або ці загальні принципи самоорганізації не є значущими для її саморозвитку. Проте кожний рівень метарегуляції є якісно новим, отже, його зміст та провідні механізми синергійного саморозвитку утворюються як якісно нові та неповторювані.

Таким чином, ми бачимо, що феномен метарегуляції віддзеркалюється науковцями в різних аспектах, але її наукове поняття ще не знайшло чіткого визначення. Зрозуміло, що це поняття, як і більшість інших загальнонаукових понять, що віддзеркалюють складні та багаторівневі феномени, є полісемантичним. Отже, вчені в кожній науковій галузі мають повне право визначати його, спираючись на уявлення, властиві саме цій сфері наукового пізнання. При цьому в галузі філософської антропології та філософії культури повинно бути обґрунтовано та опрацьовано власне його визначення. Те ж саме стосується і поняття метарегулятиву.

З цього приводу ми маємо власну думку. Перш за все, треба звернути увагу на протиріччя між логічним співвідношенням понять «регулятив» і «метарегулятив» та відносинами між тими реальними культурними алгоритмами людської діяльності, які в цих поняттях віддзеркалюються.

За логікою «кількісної» концепції розвитку сфери культурної регуляції метарегулятив є більш складним, утворюється на підґрунті більш простих регулятивів, містить їх у собі. Тобто співвідношення метарегулятивів та регулятивів відповідає співвідношенню надсистем та систем, систем та підсистем, або надструктур та структур, структур та підструктур.

Але спрощеною логікою системного підходу не можна вичерпати проблематики метарегуляції. Ми вважаємо, що заслуговують на розгляд не стільки обговорення обсягу понять, скільки дослідження тих якісних властивостей людини, які є «феноменальними» (Тейяр де Шарден). Феномен людини саме й полягає в тому, що вона у своєму бутті (як в індивідуальному, так і в колективному; як в соціальному, так і в культурному) самовиявляє себе в тому, що ламає будь-які метарегулятиви і утворює нові, живе згідно з метарегулятивами і вмирає за метарегулятивами. Або навпаки: у своєму житті взагалі не зазнає будь-яких метарегулятивів. У цьому випадку й у час смерті вона їх не зазнає. (Це, мабуть, відкриття закону самозбереження інформації та діяльнісних алгоритмів або технологій у сфері метарегуляції. Тобто, якщо жодного чиннику олюднення протягом життя у особи взагалі не було, то чи можлива чарівна метаморфоза у рокову годину, про що інколи оповідають прибічники деяких езотеричних культурологічних течій?).

У дійсності, на нашу думку, саме метарегулятиви є чинниками олюднення. Але не кількісні, «сумарні» метарегулятиви, а якісні, феноменальні. Простий приклад: шкільна освіта є соціально визнаною, офіційною системою, призначеною для кількісного оволодіння кожною новою генерацією дітей та підлітків алгоритмами правильної інтелектуальної діяльності. За вітчизняним законодавством, до функцій шкільної освіти належить ще й виховання

особистості. Тобто шкільна освіта – це соціальний інститут, призваний формувати регулятиви та метарегулятиви за умов обов'язкової загальної середньої освіти. Проте не нами ж відкриті антиномії шкільної освіти:

- Трієчник – її масовий продукт;
- Трієчник – не завжди невдаха в житті;
- Геній (тим більше талант) не є продуктом шкільної освіти;
- Шкільна освіта не запрограмована на вирощування асоціальних та антисоціальних осіб, але ж вони усі навчалися у школах.

І так далі. Ці беззаперечні і широковідомі твердження доводять лише одне: метарегулятиви, за якими людина рухається до людяності – тобто перетворюється на сапієтальну (моральну, мудру, талановиту, інколи навіть геніальну, успішну, щасливу) людину – виникають у неї десь за межами офіційних соціокультурних інститутів. І навпаки: функціонування цих інститутів аж ніяк не гарантує повноцінного захисту соціума від ризику аномій та девіацій. Отже, вивчення механізмів формування «якісних» метарегулятивів як чинників олюднення, без сумніву, є науковою проблемою і заслуговує на дослідження в галузі філософської антропології, філософії культури тощо.

Деякі види діяльності, які традиційно вважаються атрибутами людини, можуть бути виконані як твариною, так і машиною. Для того, щоб вони виконувались по-людськи, людина повинна мати ще якісь метарегулятиви: «метарегулятиви людського користування соціокультурними регулятивами». Отже, «головне питання олюднення» переноситься у площину багаторівневості соціокультурної регуляції діяльності, у ту її сферу, де утворюються «вищі смисли» – такі «надбудови» над «звичайними» регулятивами, як смисл і мета життя, кредо, норми моралі, правила соціального співіснування, диспозиції міжособистісної комунікації тощо. Феномен людини полягає в тому, що вона має «особисту», суто індивідуалізовану здатність до утворення метарегулятивів та користування ними.

Ми вважаємо за доцільне також дослідження здатності людини до протистояння існуючим метарегулятивам (світоглядним, політичним, релігійним тощо). Одна із феноменальних і принципово значущих властивостей людини проявляється в її здібності утворювати метарегулятиви, що заперечують, відмінюють, перекреслюють функціонування розповсюджених та соціально визнаних метарегулятивів. Вважаємо за доцільне використання у відповідній галузі досліджень термінів «контррегулятив», «контррегуляція». Контррегулятиви як особливі (ексклюзивні) види метарегулятивів є необхідною складовою людської соціокультурної життєдіяльності. Ймовірно, що контррегулятиви є більш значущим чинником олюднення *Homo Sapiens*, ніж звичайні метарегулятиви. Водночас особистість або соціальна група, керована інтегрованою системою контррегулятивів і нічим більше, – злочинець, банда.

У цій сфері визначаються перспективи нових підходів до проблем свободи особистості, формування креативності, вдосконалення механізмів соціального

управління, соціального виховання тощо. Поняття контррегулятивності є продуктивним при аналізі технологій масової комунікації та маніпулятивних комунікаційних впливів.

Контррегулятивність, креативність, інноваційність повинні розглядатися як провідні атрибути людини поряд з регулятивністю та метарегулятивністю. Неповторюваність, нелінійність, незапрограмованість і непередбачуваність кожної окремої особистості є головним аргументом за те, щоб запропонувати з метою розвитку філософсько-антропологічних та філософсько-культурологічних підходів до проблем метарегуляції не стільки не відхилятися від принципу антропоцентризму, скільки поглиблювати його і перетворювати на принцип персоноцентризму.

Ще одне важливе завдання, значущість якого зростає в наш час, виходячи із глобальних проблем і української геополітичної ситуації, – це віддзеркалення полімодальності процесу становлення метарегуляції. Отже, необхідне включення у сферу розробки теорії метарегуляції сучасної кроскультурної антропології. Безумовно, що олюднення, становлення людяності є водночас і становленням метарегулятивності. Але цей процес є полімодальним, і неприпустимими є спроби оновлення якихось антропологічних або культурологічних дискримінуючих уявлень. «У недоступних нашому погляду часах та епохах здійснювалось розселення людей по планеті, – пише К. Ясперс, – воно йшло в обмежених областях, було нескінченно розділеним, але водночас носило узагальнено єдиний характер: великі повільні процеси непомітного утворення рас, мовлення та міфів, невідчутного розповсюдження технічних винаходів, мандрювань. Всі ці події ще неусвідомлювані, і хоча і є вже явищами людського життя, своїми коріннями ще уходять у світ природи» [9, 68].

Відтак предмети матеріальної культури історично постають як носії не тільки технологічних, трудових алгоритмів, але й все більш складних, багаторівневих соціальних та духовних регулятивів людського існування. Особливою сферою реалізації творчих здібностей архаїчного людства є сфера дозвілля. Якщо в буденному спілкуванні опрацьовуються правила моралі, соціально-педагогічні норми, то в сфері дозвілля утворюються пісні, танці, витвори мистецтва слова, а також і колективні ігри, етнічні види спорту, змагання тощо. Отже, сама матеріальна та духовна культура має в собі той інформаційний та креативний потенціал, який сприяє утворенню все нових і нових метарегулятивів, які і є чинниками підвищення людяності.

Розвиток особистісно зорієнтованої, філософсько-антропологічної та філоосфсько-культурологічної концепції метарегуляції вимагає дослідження антропоформуючих, антроповдосконалюючих функцій метарегулятивів. На наш погляд, ґрунтовним буде розгляд таких функцій соціокультурних метарегулятивів, що втілюються в безпосередній життєдіяльності людини, як самоатрибуція, самоствердження, саморозвиток, особистісна, соціальна, ґендерна, професійна самореалізація, самовдосконалення, реалізація

креативного потенціалу, обґрунтування самоповаги, піднесення образу власного «Я»; реалізація потреби в щасті, в свободі, в системоутворенні, в гарному довкіллі і дозвіллі, в можливості впливати на інших людей, в управлінні людьми, соціальними групами, державою тощо.

Поки що ми не торкалися типологічного методу вивчення сфери метарегуляції. Але є безумовно необхідною постановка завдання розробки типології, або виділення значущих типів метарегулятивів, дослідження яких буде продуктивним для розвитку як філософсько-антропологічного та філософсько-культурного знання, так і прикладних галузей людинознавства та культурології – соціальної психології, крос-культурної психології, теорії виховання тощо.

Найпростіше розділити метарегулятиви за сферами їх функціонування. Так частіше за все й робиться культурологами. Отже, під назвами ідеалів, естетичних образів, метафор та ін. розглядаються метарегулятиви у сферах міфології, релігії, моралі, мистецтва, науки, політики, педагогіки тощо. Проте майже за межами розгляду залишилася предметно-матеріальна креативна діяльність (перетворення речей у побуті); побутово-господарча діяльність (господарче, побутове системоутворення як сфера самореалізації людини) тощо.

Ґрунтовною уявляється типологія метарегулятивів за їх значенням для особистості: «сильні», домінуючі, переважаючі метарегулятиви та «слабкі», другорядні»; екзистенційні та «вітальні» метарегулятиви. Також можна обґрунтувати типологізацію метарегулятивів за їх суб'єктно-об'єктивним призначенням: «Для себе», «Для іншої людини», «Для соціуму», «Для людства взагалі».

Заслуговують на вивчення також і типи метарегулятивів та сфери метарегуляції з погляду характерних для них форм передачі та закріплення програмно-алгоритмового змісту: навіювання; навчання (роз'яснення з емоційною та раціональною аргументацією); пропаганда (логічне роз'яснення та переконання з елементами навіювання); засоби інформаційного збереження та трансляції метарегулятивів; засоби масової комунікації, інформаційно-комунікативні технології тощо.

Отже, розглянувши сформульовану нами проблему, ми дійшли висновку, що визначенням двох провідних понять «метарегуляція» та «метарегулятив» ще не вичерпуються завдання з'ясування сутності та значущості метарегуляції у процесах саморозвитку людини та людства. Ми вважаємо, що заслуговує на теоретичне дослідження та вирішення ще низка завдань.

Наприклад, необхідною складовою процесу олюднення людини та внутрішнім рушієм історичного розвитку соціокультурної регуляції є розвиток вмінь у деяких ситуаціях не підкорятися вже існуючим регулятивам, доповнювати сферу соціокультурної регуляції та метарегуляції інтегрованими регулятивними комплексами більш високого якісного рівня – метарегулятивами; а також на основі існуючих метарегулятивів утворювати контррегулятиви.

Типологізація методологічних підходів щодо вивчення соціокультурних регуляторів людської діяльності також є здобутком даного дослідження. Але щодо майбутнього намічено розробку та обґрунтування типологічних підходів до розмаїття особистісних соціокультурних метарегуляторів.

Науково-практична значущість вирішення сформульованих завдань пов'язана з перспективами поглиблення людинознавчих та культурознавчих уявлень, а також інтеграції новітніх філософсько-антропологічних та філософсько-культурологічних концепцій з теорією соціальної комунікації, соціальною психологією, теорією управління, теорією виховання, прикладними соціально-педагогічними технологіями тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белоус Н. А. Конфликтный дискурс в коммуникативном пространстве: семантические и прагматические аспекты. – Автореф. дис. на соискание ученой степени доктора филологич. наук. – Кубанский гос. университет. – Краснодар, 2008. – 48 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: oldvak.ed.gov.ru/common/img/.../09.../BelousNA.rtf
2. Бобнева М. И. Социальные нормы и регуляция поведения. / Маргарита Исидоровна Бобнева. – М.: Наука, 1978. – 238 с.
3. Кримський С. Б. Уособлення як шлях самотворення людини / Сергій Борисович Кримський // Філософсько-антропологічні читання. – К.: Інститут філософії НАН України, 1996. – С. 37 – 47.
4. Плахов В. Д. Норма и отклонение в обществе. Философско-теоретическое введение в социальную этологию / Владимир Дмитриевич Плахов. – С.-Петербург, Издательство Юридического института, 2011. – 775 с.
5. Режабек Е. Я., Филатова А. А. Когнитивная культурология: Учебное пособие / Евгений Ярославович Режабек, Ася Алексеевна Филатова. – СПб.: Алетейя. – 2010. – 316 с.
6. Романов А. А. Лингвистическая мозаика: Избранное / Алексей Аркадьевич Романов. – М.: ИЯ РАН, ТвГУ, ТГСХА, издательство «Агросфера», 2006. – С. 188 – 192.
7. Флиер А. Я. Регуляция социокультурная / Андрей Яковлевич Флиер // Культурология. XX век. Энциклопедия / Сост. С. Я. Левит. – Т.1. – СПб: Университетская книга; ООО «Алетейя», 1998. – С. 153 – 155.
8. Щербина А. М. Соціокультурна регуляція у технологіях масової комунікації : Монографія / Анатолій Михайлович Щербина. – К. : Академвидав, 2013. – 200 с. (Серія «Монограф»).
9. Ясперс К. Истоки истории и ее цель / Карл Ясперс // Смысл и назначение истории. – М.: Республика, 1994. – С. 28 – 288.

АННОТАЦИЯ

А. М. Щербина. Метарегуляція як детермінанта саморозвиття Homo Sapiens: філософсько-антропологічні та філософсько-культурологічні аспекти.

Разработанные в процессе изучения проблем социокультурной регуляции теории и концепции служат обоснованию нового, перспективного направления – комплексного исследования сферы метарегуляции в экзистенциальном, социокультурном, социоэкологическом существовании человека. Доказывается продуктивность использования в философско-антропологическом отображении сферы метарегуляции методологических представлений о ее синергетическом, многоуровневом, флуктуационном и бифуркационном характере. Такой подход дает возможность понять метарегулятивный механизм саморазвития Homo Sapiens. Обосновывается понятие контррегуляции. Сформулированы задачи разработки метода типологизации в анализе системы метарегулятивов.

Ключевые слова: метарегулятив, метарегуляція, формирование человека, саморазвитие человека, контррегуляция, очеловечивание, алгоритмы человеческой деятельности, ценности, смыслы, убеждения.

SUMMARY

A. M. Scherbina. Metaregulation as determinant of self-development of Homo sapiens: the philosophical-anthropological and philosophical-culturological aspects.

At the last decade in the field of philosophical-anthropological research has developed the new school of knowledge – the theory of social and cultural regulation of human activity. Now the theories and concepts, which was developed in studying of socio-cultural regulation, we use as the rationale basis of a new, promising concepts. This long-range promising concepts, according of our view, will be develop in the comprehensive research in the field of metaregulation of man activity. The metaregulation of man activity is the most important systems of moral norms, the basic ideological and behavioral principles, vital goals, ideas and ideals. There are the great number of metaregulators in the structure of the system of metaregulation. The metaregulators in they content have the main programmes or short algorithmes of man activity. The sisteme of metaregulation composed of number of metaregulators. Metaregulators are formed, evolve and operate in an existential, socio-cultural, ecological vital activity of man and socium. In the article proved the theoretical and practycal efficiency of use the methodological notions of synergistic, multi-level, fluctuation and bifurcation dispositions of metaregulatione. This approach provides an opportunity to understand the metaregulators as the interior mechanism of self-development of Homo Sapiens. Proved the methodological approach, according to which the emergence of new metaregulators are the result of individual creative activity of person. The metaregulators is the base of tecnology of metaregulation of man activity. In the field of creation of new metaregulators is manifesting a measure of human freedom. Especially productiv in the promotione to the freedom of man is

the role of existential metaregulators. At the same time metaregulators are determinants of sapientification of person. In the historical development of society the sapientification is not smoothly evolution. On the contrary, its determines of the concurrence of accidental and unforeseen circumstances. Also the author explained the concept of contraregulation. This concept indicates the ability of persone to develop contraregulatives – prorames of actyvite, the main fonctiones of which are to disclame, to reject, to repudiate the conventional metaregulators. It was formulated the tasks of developing a method of theoreticall typology of the systems of metaregulation and the tipes of metaregulators.

Keywords: *metaregulators, metaregulation, human development, self-development of man, counterregulation, humanization, the algorithmes of human activities, values, meanings, beliefs.*

УДК 141.7

О. Ю. Щербина-Яковлева
Сумський державний університет

ДЕСТРУКТИВНІСТЬ ЯК АТРИБУТ ЛЮДСЬКОГО САМОВИЯВЛЕННЯ: УТОЧНЕННЯ ПОНЯТТЯ І ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВИХ РОЗВІДОК

Запропоновано поширити уявлення про деструктивність особистості, і особливу увагу приділити надбанам соціокультурним властивостям індивіда. Деструктивність повинна буди вивченою філософською антропологією та філософією культури як специфічний тип людського світовідношення. Комплексний підхід до вивчення деструктивності вимагає її співставлення з конструктивністю. Також прояви деструктивності у людській діяльності повинні бути розглянутими з погляду синергетичної методології як складники інноваційних процесів у нелінійному розвитку соціуму та культури.

Ключові слова: *деструктивність, конструктивність, деструктивні типі особистості, типологія особистості, світовідношення людини, людська діяльність, синергійний механізм інноваційних процесів, соціальні інновації, культурні інновації.*

Уявлення про деструктивність як прояв людської природи, і відповідна категорія надбали широкого використання в людинознавчому знанні протягом ХХ століття.

Існування суспільства протягом ХХ – початку ХХІ століття сповнене дуже виразних подій, що сприймаються суспільною свідомістю суто негативно. Це світові і локальні війни, поширення та загострення глобальних проблем, міжетнічні протистояння, чисельні акти терористичної діяльності, прояви